

## The Islamic Revolution of Iran and the Discourses of Exporting the Revolution

Yaser Ghaemi<sup>1</sup>

### Abstract

In 1979, the Islamic Revolution took place, heralding many developments and missions in the domestic and international arenas. One of the missions of the revolution, stemming from the universal nature of Islam, was the issue of exporting the revolution, which has been pursued in various models since the time of the revolution to this day. Exporting the Islamic Revolution was one of the most important goals and ideals of the discourse of the Islamic Revolution in Iran and has been pursued in the sub-discourses of fundamentalism and reformism with various tools and methods. The present article, using the analytical-descriptive method and utilizing library and internet data, seeks a comparative analysis of the way in which the principle of exporting the revolution is pursued in the sub-discourses of fundamentalism and reformism and the outcome of this pursuit, using discourse theory. The findings of the study indicate that in the post-revolutionary era, in principled and value-based governments, the export of the revolution was pursued with greater intensity and sometimes forcibly and within the framework of the Islamic government, but in reformist and moderate governments, it was carried out with less intensity and peacefully and within the framework of the developed government. The assumption of the present article is that in every valley where the export of the revolution has proceeded in a forcible and tension-generating direction, it has increased tension and violent and sometimes aggressive responses from the rivals and enemies of the Islamic Revolution, and has prepared the ground for extremist groups and governments in the region.

**Keywords:** Exporting the Revolution, Fundamentalism, Reformism, Discourse Theory, Islamic Republic of Iran.

---

1. Doctoral student of Political Sociology, Razi University, Kermanshah, Iran.  
[yasserghaemi@yahoo.com](mailto:yasserghaemi@yahoo.com)

## Extended Abstract

### 1. Introduction

The 1979 Islamic Revolution of Iran marked a pivotal moment in Middle Eastern political history. Among its most enduring objectives was the exportation of revolutionary ideals—a goal rooted in the universal and supranational nature of Islam. Since the revolution, successive Iranian governments have approached this mission differently, depending on their dominant discourse—either fundamentalist or reformist. This study analyzes how each of these sub-discourses has pursued the export of the revolution and evaluates the outcomes of their strategies. The research also reflects on the theoretical basis for such a mission and the domestic and international implications of different approaches.

### 2. Theoretical framework

This study uses Ernesto Laclau and Chantal Mouffe's discourse theory to examine how meanings are socially constructed through language, symbols, and ideology. Key concepts such as "nodal points," "floating signifiers," and "articulation" are used to assess the structure of Iran's political discourse around the export of the Islamic Revolution. The revolution itself is treated as a dominant discourse with internal sub-discourses (fundamentalism and reformism) that shape policy strategies. The article positions "Exporting the Revolution" as a central nodal point around which varying interpretations, goals, and tools are articulated differently depending on the prevailing ideological alignment of the government.

### 3. Methodology

A descriptive-analytical method was employed, drawing upon qualitative data sourced from libraries, historical archives, political speeches, and digital databases. The research compares key political periods in Iran—including the war era, the presidencies of Mahmoud Ahmadinejad (principlist), Akbar Hashemi Rafsanjani, and Mohammad Khatami (reformist)—to examine the evolution of revolutionary export strategies. The analysis focuses on the intensity, methods, and regional impacts of these approaches across different administrations.

### 4. Discussion

The study finds that fundamentalist governments pursued the exportation of the Islamic Revolution with greater intensity and sometimes coercive methods, aiming to establish ideological influence, particularly in the Islamic world. During Ahmadinejad's tenure, the discourse emphasized justice, anti-imperialism, and a return to the revolution's early values. The export was carried out through ideological outreach, support for resistance groups, and confrontational diplomacy.

In contrast, reformist and technocratic governments such as those under Rafsanjani and Khatami adopted softer, more pragmatic strategies. Their discourse was centered on development, diplomacy, and cultural appeal rather than coercion. The export of the

revolution was reframed as showcasing Iran as a successful model of Islamic governance—economically and politically modern, yet rooted in Islamic principles. The "Dialogue of Civilizations" initiative during Khatami's presidency exemplifies the reformist method of engagement.

Both approaches reflect consistent adherence to the idea of exporting the revolution, but they differ significantly in execution and geopolitical implications. Coercive strategies tended to increase regional tensions and gave rise to violent responses and counter-radicalism. Conversely, diplomatic and development-centered models fostered regional integration and improved Iran's global image.

### **5. Conclusion and Suggestions**

The findings affirm that the export of the Islamic Revolution remains a core principle of Iran's post-revolutionary foreign policy. However, its implementation has varied by ideological orientation. Coercive, ideologically driven approaches have often led to increased hostility and conflict, while pragmatic, cultural, and diplomatic strategies have yielded more sustainable influence.

To pursue a more rational, peaceful, and effective export strategy, the study recommends prioritizing cultural diplomacy, soft power, and economic development as tools of influence. This would align with the foundational views of both Imam Khomeini and the Supreme Leader, who emphasized non-militaristic, moral, and intellectual methods. Avoiding militarized or provocative methods would also help mitigate regional backlash and prevent the rise of extremist counter-forces.

Ultimately, portraying Iran as a successful, just, and democratic Islamic model through governance, education, and humanitarianism may offer the most credible and constructive path for exporting the revolution.

## انقلاب اسلامی ایران و گفتمان‌های صدور انقلاب

یاسر قائمی<sup>۱</sup>

### چکیده

در سال ۱۳۵۷ انقلاب اسلامی رخ داد که پیام‌آور تحولات بسیار و رسالت‌هایی در عرصه داخلی و بین‌المللی بود. یکی از رسالت‌های انقلاب نشست‌گرفته از ماهیت جهان‌شمول اسلام، مسئله صدور انقلاب بود که از زمان انقلاب تا به امروز در الگوهای مختلفی پیگیری شده است. صدور انقلاب اسلامی از اهم اهداف و آرمان‌های گفتمان انقلاب اسلامی ایران بوده و در خرده‌گفتمان‌های اصول‌گرایی و اصلاح‌طلبی با ابزار و روش‌های متنوع و مختلف پیگیری شده است. مقاله حاضر با استفاده از روش تحلیلی-توصیفی و با بهره‌گیری از داده‌های کتابخانه‌ای و اینترنتی به دنبال یک تحلیل مقایسه‌ای از نحوه پیگیری اصل صدور انقلاب در خرده‌گفتمان‌های اصول‌گرایی و اصلاح‌طلبی و فرجام این پیگیری با به‌کارگیری نظریه گفتمان است. یافته‌های پژوهش حکایت از آن دارد که در دوران بعد از انقلاب در دولت‌های اصولگرا و ارزشی، صدور انقلاب با شدت بیشتر و گاه به‌صورت قهرآمیز و در چارچوب حکومت اسلامی پیگیری شده اما در دولت‌های اصلاح‌طلب و اعتدالی با شدت کمتر و مسالمت‌جویانه و در چارچوب حکومت توسعه‌یافته به انجام رسیده است. هدف نوشتار حاضر واکاوی نقطه‌ضعف‌ها و ارائه داده‌ها و نتایج مناسبی به‌منظور کمک به پیگیری اصولی‌تر، منطقی‌تر و خردمندانه‌تر اصل صدور انقلاب در نظام جمهوری اسلامی با توجه به رهنمودهای امام خمینی و مقام معظم رهبری است.

واژه‌های کلیدی: صدور انقلاب، اصول‌گرایی، اصلاح‌طلبی، نظریه گفتمان، جمهوری اسلامی ایران.

۱. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی سیاسی، گروه علوم سیاسی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران.  
[yasserghaemi@yahoo.com](mailto:yasserghaemi@yahoo.com)

## ۱. مقدمه

ماهیت فراملی انقلاب اسلامی و جهان‌شمولی دین اسلام صدور انقلاب را به جوامع و ملت‌های دیگر اجتناب‌ناپذیر می‌سازد. بر این اساس، از نخستین روزهای استقرار جمهوری اسلامی، صدور انقلاب به‌عنوان هدفی راهبردی در دستور کار دولت‌های مستقر و خرده‌گفتمان‌های جمهوری اسلامی ایران قرار گرفت. بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران، حضرت امام خمینی<sup>(ره)</sup> نیز بر صدور انقلاب بسیار تأکید داشتند. ایشان می‌فرمایند: «ما انقلابمان را به تمام جهان صادر می‌کنیم؛ چرا که انقلاب ما اسلامی است و تا بانگ لا اله الا الله و محمد رسول الله بر تمام جهان طنین نیفکند مبارزه هست و تا مبارزه در هر جای جهان علیه مستکبرین هست ما هستیم» (صحیفه‌امام، ۱۳۷۹: ۱۲/۱۴۸). «ما باید در صدور انقلابمان به جهان کوشش کنیم و تفکر اینکه ما انقلابمان را صادر نمی‌کنیم کنار بگذاریم؛ زیرا اسلام بین کشورهای مسلمان فرقی قائل نمی‌باشد و پشتیبان تمام مستضعفین جهان است» (همان: ۲۰۲).

علی‌رغم تحولات داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی، رفتارهای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران از انقلاب ۱۳۵۷ بدون تغییر باقی مانده است. با وجود تغییرات عمده و پویایی در سیاست داخلی، تحولات ساختاری در مناطق همسایه و تغییر در موازنه قدرت جهانی، اولویت‌های سیاست خارجی ایران ثابت مانده است (Golmohammadi, 2019: 9). در دوره‌های مختلف و در خرده‌گفتمان‌های متفاوت و در طول چند دهه گذشته، اصول و مبانی گفتمان انقلاب اسلامی ثابت بوده که یکی از این اصول، صدور انقلاب اسلامی است.

بر پایه مبانی نظری اسلامی و انقلابی، دو الگوی عام قهرآمیز و مسالمت‌آمیز صدور انقلاب متصور است. الگوی قهرآمیز خاستگاهی انقلابی دارد که در چهارچوب اندیشه «انقلاب مستمر» خواهان ایجاد انقلاب‌های مکرر و مستمر در کشورهای مسلمان و مستضعف است. صدور مسالمت‌آمیز انقلاب اسلامی به سه شیوه تحقق می‌یابد: حمایت معنوی و غیرنظامی از نهضت‌های آزادی‌بخش، الگوپردازی و ارائه دولت سرمشق از جمهوری اسلامی، و تبلیغات (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۴: ۱۶۲-۱۶۳).

یکی از اصول اساسی گفتمان انقلاب اسلامی اصل صدور انقلاب بود که می‌بایست توسط خرده‌گفتمان‌های موجود پیگیری و اجرا می‌شد؛ اما این اصل در دوره‌های مختلف و در هریک از دولت‌ها به شکلی خاص، به طرق مختلف و با ابزارهای گوناگون پیگیری شد و با فراز و

نشیب‌هایی همراه بود؛ چنان‌که گاه قهرآمیز و تهاجمی و گاه مسالمت‌آمیز و صلح‌جویانه به انجام می‌رسید. آنچه اهمیت دارد این است که اصل صدور انقلاب همیشه و در همه دوره‌های بعد از انقلاب پیگیری شده و فقط الگوها و ابزارهای این امر متفاوت بوده است. نوشتار حاضر به دنبال بررسی اصل صدور انقلاب در دوران بعد از انقلاب و چگونگی الگوهای این اصل در دولت‌های مختلف بعد از انقلاب است. آیا صدور انقلاب قهرآمیز بوده یا مسالمت‌آمیز؟ آیا دولت‌های متخلف به یک میزان صدور انقلاب را پیگیری کرده‌اند؟ اصولگراها و اصلاح‌طلبان هر کدام به چه شکلی و با چه ابزارهایی صدور انقلاب را پیگیری کرده‌اند؟ یافته‌های پژوهش حکایت از این دارد که در دوران بعد از انقلاب در دولت‌های اصولگرا و ارزشی، صدور انقلاب با شدت بیشتر و گاه به صورت قهرآمیز و در چارچوب حکومت اسلامی پیگیری شده، اما در دولت‌های اصلاح‌طلب و اعتدالی با شدت کمتر و مسالمت‌جویانه و در چارچوب حکومت توسعه‌یافته به انجام رسیده است. نظریه‌ای که در تحلیل مقاله استفاده شده نظریه گفتمان با تأکید بر آرای ارنستو لاکلا و شانتال موفه<sup>۱</sup> است.

## ۲. پیشینه پژوهش

جستار حاضر با واکاوی و بررسی اصل صدور انقلاب در سال‌های بعد از انقلاب و در دوران مختلف و دولت‌های اصول‌گرا و اصلاح‌طلب - ضمن تبیین و تفسیر نقطه‌ضعف‌ها و مشکلات موجود در پیگیری اصل اساسی و از اهم اهداف انقلاب اسلامی یعنی اصل صدور انقلاب - به دنبال مسئله‌یابی و در حد توان و ضرورت ارائه راهکار به منظور پیشبرد منطقی‌تر و خردمندانه‌تر این اصل اساسی البته با توجه و عنایت و تکیه به فرمایش‌ها و رهنمودهای بنیان‌گذار انقلاب اسلامی و مقام معظم رهبری است. در این زمینه مقالات بسیاری نگاشته شده که به مسئله صدور انقلاب اسلامی و پیگیری اهداف انقلاب اسلامی پرداخته‌اند؛ اما مقاله حاضر با نگاهی دیگر و از ابعاد دیگر این مسئله را رصد و واکاوی کرده است.

تاجیک و دهقانی فیروزآبادی (۱۳۸۲) در مقاله «الگوهای صدور انقلاب در سیاست خارجی جمهوری اسلامی، متقی (۱۳۸۵) در مقاله «ام‌القرای اسلامی و صدور انقلاب»، فرزندی اردکانی (۱۳۸۶) در مقاله‌ای با عنوان «مبانی نظری صدور انقلاب از منظر امام خمینی»، جمال‌زاده (۱۳۹۱)

1. Laclau & Mouffe

در مقاله «قدرت نرم انقلاب اسلامی ایران و نظریه صدور فرهنگی انقلاب»، عراقی (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان «نقش دیپلماسی فرهنگی در صدور انقلاب اسلامی ایران» و تکلو و درویشی (۱۴۰۰) در مقاله «بررسی تأثیرات جنگ تحمیلی در صدور انقلاب اسلامی» از جمله پژوهش‌های انجام‌شده در زمینه انقلاب اسلامی و اصل اساسی صدور انقلاب است. هرکدام از این تحقیقات به‌نحوی و از زوایایی خاص به مسئله پرداخته‌اند؛ اما جستار حاضر در کنار سایر نوشتارها و از نگاهی خاص و با دیدی نو این مسئله را مورد واکاوی قرار داده است.

### ۳. مبانی نظری

تحلیل روشمند متن حاضر با کاربرد نظریه گفتمان و با تأکید بر خوانش لاکلا و موفه از این نظریه انجام شده است؛ چرا که این نظریه توانایی و قابلیت بیشتری برای به نظم درآوردن این نوشتار دارد. نظریه گفتمان با چارچوب‌بندی مجموعه‌ای از نظریات جدید و قدیم و با نگاه به حوزه اجتماع و زبان‌شناسی و به‌کارگیری مفاهیمی همچون دال مرکزی، دال شناور، مفصل‌بندی، عناصر و وقته‌ها و هویت به‌خوبی نشان می‌دهد که یک گفتمان و خرده‌گفتمان‌های مجاور آن چگونه شکل می‌گیرد و ماهیت عناصر آن و تحولات درون گفتمان یا از گفتمان به چه صورت خواهد بود.

لاکلا و موفه با ترکیب سنت‌های نظری متفاوت تلاش کردند تا نظریه‌ای کاربردی درباره نقش گفتمان در علوم اجتماعی ارائه کنند. گفتمان در نظریه لاکلا و موفه این ایده را پررنگ می‌کند که کنش‌ها و کلمات معنا دارند و معنای آن‌ها به‌وسیله نظم خاصی از تفاوت‌های معنادار اعطا می‌شود. هدف نظریه گفتمان فهم امر اجتماعی به‌مثابه برساختی اجتماعی است که از ترکیب سنت نظری ساختارگرایی و مارکسیسم ایجاد می‌شود. در نتیجه، کل حوزه اجتماع شبکه‌ای از فرایندهاست که معنا درون آن خلق می‌شود (هاشمیان و همکاران، ۱۳۹۸: ۶۹۲).

نگاه مردم به جهان محصول گفتمان است. این نظریه حضور واقعیت را نفی نمی‌کند، بلکه معتقد است که اشیا و پدیده‌ها می‌توانند فقط از طریق دریچه گفتمان هژمونیک بر جامعه معنا پیدا کنند و قابل فهم شوند. تحلیل گفتمان لاکلا و موفه یکی از این ایده‌های جدید است که بسط نظریه معنایی آن شامل مجموعه‌ای از مفاهیم مرتبط است که می‌تواند ساختاری نظام‌مند اجرا کند

(Dabirimehr & tabatabai fatmi: 2014: 1283).

لاکلا و موفه گزارش «پسامارکسیستی» از کنش‌های اجتماعی و انسجام اجتماعی را با عباراتی الهام گرفته از زبان‌شناسی و نظریه گفتمان توسعه دادند. اگرچه بسیاری از ایده‌های آن‌ها از این دو رشته نشئت می‌گیرد، اما مفاهیم گفتمان و کنش‌های گفتمانی را فراتر از زبان، به عنوان راه‌هایی بسط داده‌اند که در آن روابط اجتماعی دارای معنا می‌شوند و با یکدیگر بیان می‌شوند. از این نظر می‌توان همه روابط اجتماعی را گفتمان دانست. لاکلا و موفه تأکید می‌کنند که گفتمان صرفاً «متن»، صرفاً «زبان» و «آزادی مشروط» و فقط عناصر ایدئولوژیک نیست، بلکه «مجموعه‌ای از پدیده‌هایی است که در آن تولید اجتماعی معنا صورت می‌گیرد» (Jessop, 2019: 27-28).

تحلیل گفتمان متشکل از شمار زیادی مفاهیم متکثر و البته درهم‌پیچیده است. مفاهیم واقع در این نظریه به هم مرتبط‌اند که فهم دقیق شاکله نظریه گفتمان و نیز سایر مفاهیم پیرامونی به فهم آن‌ها منوط است. هرچند این مفاهیم وجوه و پیچیدگی‌هایی دارند، ارتباطی مفصل‌بندی‌شده و زنجیروار با هم داشته و دارند و برای فهم گفتمان بسیار مهم هستند. در زیر مهم‌ترین و کاربردی‌ترین این مفاهیم برای بحث حاضر شرح داده شده است:

**مفصل‌بندی:** قرار دادن پدیده‌هایی در کنار یکدیگر است که به‌طور طبیعی در کنار هم قرار ندارند. بر اساس نظریه گفتمان لاکلا و موفه، مفصل‌بندی عبارت است از تلفیق عناصری که با قرار گرفتن در مجموعه جدید هویتی تازه می‌یابند. از این‌رو، هویت یک گفتمان بر اثر رابطه‌ای شکل می‌گیرد که از طریق عمل مفصل‌بندی میان عناصر گوناگون پدید می‌آید (مقدمی، ۱۳۹۰: ۹۸).

**دال و مدلول:** دال‌ها اشخاص، مفاهیم، عبارات و نمادهای انتزاعی یا حقیقی هستند که در چارچوب‌های گفتمانی خاص، بر معانی خاص دلالت می‌کنند. معنا و مصداقی که یک دال بر آن دلالت می‌نماید، مدلول نامیده می‌شود. مدلول نشانه‌ای است که ما با دیدن آن، دال مورد نظر برایمان معنا می‌شود. به عنوان مثال، تکرار مطبوعات منتقد، یک علامت و نشانه و به اصطلاح یک مدلول است که ما را به دال آزادی بیان رهنمون می‌کند؛ به عبارت دیگر، آزادی بیان را برای ما معنا می‌کند.

**دال مرکزی:**<sup>۱</sup> به شخص، نماد یا مفهومی گفته می‌شود که سایر دال‌ها حول محور آن جمع و مفصل‌بندی می‌شوند. دال مرکزی به مثابه عمود خیمه است که اگر برداشته شود خیمه فرومی‌ریزد. گفتمان منظومه‌ای منسجم است و دال برتر هسته مرکزی آن و نیروی جاذبه هسته (دال) مرکزی،

---

1. Nodal Point



سایر نشانه‌ها را جذب می‌کند. به عنوان مثال، در گفتمان انقلاب اسلامی، رهبری حضرت امام خمینی<sup>(ره)</sup> دال مرکزی است.

**دال شناور:** نشانه‌ها و مفاهیم در این نظریه دال‌های شناوری هستند که گفتمان‌های مختلف می‌کوشند به آن‌ها معنا دهند. دال شناور دالی است که مدلول آن شناور (غیرثابت) است؛ به عبارت دیگر، مدلول‌های متعدد دارد و گروه‌های مختلف سیاسی برای انتصاب مدلول مورد نظر خود به آن، با هم رقابت می‌کنند. هر گفتمان بر مبنای ساختار نظام معنایی خود، مدلول سازگار با این نظام معنایی را برجسته می‌سازد و مدلول‌های دیگر را به حاشیه می‌راند (کسرای و پوزش، ۱۳۸۸: ۴-۳۴۳). به عنوان مثال، مفهوم «دولت سرمشق» یک دال شناور در گفتمان سیاسی ایران است که حداقل دو مدلول دارد؛ خرده گفتمان اصول‌گرایی می‌کوشد آن را بر مبنای عدل اسلامی معرفی کند و خرده گفتمان اصلاح‌طلبی می‌کوشد آن را بر اساس حکومت مردم‌سالار توسعه یافته تعریف کند.

**عناصر و وقته‌ها و حوزه گفتمان‌گونگی:** عناصر نشانه‌هایی هستند که معنای آن‌ها تثبیت نشده‌اند و گفتمان‌های مختلف سعی دارند به آن‌ها معنادهی کنند. برعکس، وقته‌ها عبارت‌اند از موقعیت‌ها و عناصری که در درون یک گفتمان مفصل‌بندی شده‌اند و به هویت و معنایی موقت دست یافته‌اند. عناصر نشانه‌هایی هستند که معانی آن‌ها هنوز مشخص نشده است، نشانه‌هایی که معانی متعدد و بالقوه دارند. گفتمان تلاش می‌کند تا عناصر را به وقته‌ها تبدیل کند. چندان معنایی آن‌ها را به معنایی ثابت تقلیل می‌دهد. از نظر لاکلا و موفه، گفتمان یک بسته و ثبات وقته را ایجاد می‌کند. انتقال از عناصر به وقته‌ها هرگز به طور کامل انجام نمی‌شود. گفتمان هرگز نمی‌تواند آن قدر به طور کامل تثبیت شود که نتوان آن را تضعیف کرد (Jørgensen & Phillips, 2002: 27).

هر نشانه ممکن است چندین معنا داشته باشد. به طور طبیعی، هر گفتمان یکی از آن معانی را برحسب همخوانی با نظام معنایی خود تثبیت و مابقی را طرد می‌کند. لاکلا و موفه معانی احتمالی نشانه‌ها را که از گفتمان طرد شده‌اند «حوزه گفتمان‌گونگی» می‌نامند. سرریز معانی یک دال یا نشانه به حوزه گفتمان‌گونگی، با هدف ایجاد یکدستی معنایی در یک گفتمان انجام می‌شود. به عنوان مثال، توسعه اقتصادی و توسعه سیاسی هردو از دال‌های شناوری هستند که در ابتدای پیروزی انقلاب، گفتمان انقلاب اسلامی آن‌ها را طرد نمود و به حوزه گفتمان‌گونگی فرستاد. در

مقابل، توسعه ایدئولوژیکی یا همان ایده صدور انقلاب را برجسته ساخت؛ اما با گذشت یکی دو دهه از عمر انقلاب اسلامی، هردو این دال‌های شناور از حوزه گفتمان‌گونگی خارج شدند و با گرد آمدن دیگر دال‌های شناور حول آن‌ها (به‌عنوان دال مرکزی) مفصل‌بندی گفتمان اصلاح‌طلبی شکل گرفت (حاجی‌حسینی و سام‌آرام، ۱۳۹۳: ۸).

#### ۴. گفتمان کلان انقلاب اسلامی

از نگاه پست‌مدرنیستی و از دیدگاه میشل فوکو، می‌توان گفت جنبش انقلابی اسلامی ایران مرکزیتی واحد ندارد، بلکه بر نوعی تنوع و تکثر گفتمان‌های هویتی مختلف مبتنی است، گفتمان‌هایی که در متن این جنبش ظهور و بروز یافتند و در فرایند آن به تعامل با سایر گفتمان‌ها پرداختند (خوشروزاده، ۱۳۸۵: ۶۷). در درون و حتی بیرون از گفتمان کلان انقلاب اسلامی، خرده‌گفتمان‌های بسیاری شکل گرفت. در درون گفتمان کلان انقلاب اسلامی دو خرده‌گفتمان اصلاح‌طلبی و اصول‌گرایی شکل گرفت که در بخش‌های بعدی به اصل صدور انقلاب از دیدگاه این دو پرداخته خواهد شد؛ اما حتی در بیرون از گفتمان کلان انقلاب اسلامی نیز جریان‌ها و خرده‌گفتمان‌هایی مانند جریان چپ مارکسیستی و جریان لیبرالی شکل گرفت. البته در این نوشتار از تشریح جریان‌های بیرون از گفتمان کلان انقلاب اسلامی گذر می‌کنیم؛ چرا که خرده‌گفتمان‌های لیبرالی و چپ مارکسیستی اساساً مخالف اصل صدور انقلاب بودند. در ادامه به‌منظور تشریح اصل صدور انقلاب در گفتمان کلان انقلاب اسلامی به دیدگاه بنیان‌گذار انقلاب اسلامی و مبتکر نظریه صدور انقلاب، امام خمینی<sup>(ره)</sup>، و بعد از آن مقام معظم رهبری پرداخته می‌شود.

#### ۴-۱. دیدگاه امام و رهبری در مورد صدور انقلاب

بی‌تردید واضع اصلی نظریه «صدور انقلاب اسلامی» حضرت امام خمینی<sup>(ره)</sup> است. حضرت امام در بحث صدور انقلاب واقعاً نظریه‌ای اصیل و منظم داشتند و تمامی زوایای این اصل را مفصل‌بندی کرده‌اند و به‌عنوان یکی از اصول اساسی گفتمان انقلاب اسلامی و می‌توان گفت دال مرکزی انقلاب اسلامی را در مجاورت با دال‌های شناور دیگر عرضه داشته‌اند. اصول و چارچوب اصل صدور انقلاب از دیدگاه‌ها و سخنان ایشان استخراج و بهره‌برداری شده است و صدور انقلاب در تمام دوره‌های بعدی با استفاده از این دکرترین پیگیری شده است.

از نظر حضرت امام، صدور انقلاب ماهیت فرهنگی و معنوی دارد، خشونت را نفی می‌کند و با زبان صلح در پی ایجاد حکومت جهانی اسلام است. حضرت امام در این خصوص می‌فرماید: «ما نمی‌خواهیم شمشیر بکشیم و تفنگ بکشیم و حمله کنیم، ما می‌خواهیم که این انقلابمان را، این انقلاب فرهنگی‌مان را، این انقلاب اسلامی‌مان را، به همه مالک اسلامی صادر کنیم و اگر این انقلاب صادر بشود، هر جا صادر بشود این انقلاب، مشکل حل می‌شود» (صحیفه امام، ۱۳۷۹: ۱۳/۹۰). حضرت امام خمینی اسلام را نه تنها مختص به ایران و مسلمانان، بلکه تمام دنیا می‌داند و بر صدور اسلام و انقلاب اسلامی به تمام دنیا تأکید دارند: «من امیدوارم که ما بتوانیم پرچم اسلام را، پرچم جمهوری اسلام را، در همه جای دنیا برپا کنیم و اسلام که حق همه است، از او تبعیت کنند» (همان: ۳۳۹/۹). و در جای دیگر می‌فرماید: «امیدواریم که این نهضت به سایر بلاد اسلامی هم صدور پیدا بکند و این مکتب، مکتب همه مسلمین است، بلکه همه مستضعفین. همه ما با هم قیام کردیم که اسلام را در اینجا زنده کنیم و إن شاء الله به سایر جاها هم صادر کنیم» (همان: ۳۹۹/۱۲). امام خمینی<sup>(ره)</sup> صدور انقلاب اسلامی را اصلی مهم و زمینه‌ساز ظهور مهدی موعود<sup>(عج)</sup> می‌داند و جوانان و ملت ایران را به صدور انقلاب به منظور آماده‌سازی زمینه ظهور فرامی‌خواند: «آخرین سخنم در اینجا با شما اینکه به جمهوری اسلامی که ثمره خون پدرانمان است تا پای جان وفادار بمانید و با آمادگی خود و صدور انقلاب و ابلاغ پیام خون شهیدان زمینه را برای قیام منجی عالم و خاتم‌الاولیا و الاولیا، حضرت بقیه‌الله<sup>(عج)</sup> فراهم سازید» (همان: ۳۸/۲۰).

صدور انقلاب نه با زور و تهاجم انجام می‌گیرد و نه یک صدور نظامی و خشونت‌آمیز است، بلکه به گفته حضرت امام یک صدور فرهنگی و مسالمت‌آمیز است. ایشان حتی اسباب این صدور را در بسیاری از سخنان خود معین کرده‌اند: «ما که می‌گوییم اسلام را ما می‌خواهیم صادر کنیم، معنایش این نیست که ما سوار طیاره بشویم و بریزیم به ممالک دیگر. یک همچون چیزی نه ما گفتیم و نه ما می‌توانیم؛ اما آنکه ما می‌توانیم این است که به وسیله دستگاه‌هایی که داریم، به وسیله همین صداوسیما، به وسیله مطبوعات، به وسیله گروه‌هایی که در خارج می‌روند، اسلام را آن‌طوری که هست معرفی کنیم» (همان: ۳۶۴/۱۸). «ما از اول گفتیم می‌خواهیم انقلابمان را صادر کنیم. صدور انقلاب به لشکرکشی نیست، بلکه می‌خواهیم حرفمان را به دنیا برسانیم که یکی از آن مراکز، وزارت امور خارجه است که باید مسائل ایران و اسلام و گرفتاری‌هایی که ایران از شرق و

غرب داشته است به دنیا برساند و به دنیا بگوید که می‌خواهیم این‌گونه عمل کنیم» (همان: ۱۹/۴۱۴).

با توجه به سخنان حضرت امام<sup>(ره)</sup> در جمع‌ها و مکان‌های مختلف، می‌بینیم که ایشان بر اصل صدور انقلاب بسیار تأکید دارند و ابزار و شیوه‌ها، چارچوب و اصول صدور انقلاب اسلامی را به‌خوبی مشخص کرده‌اند و تکلیف در این زمینه کاملاً نمایان است. بنابر سخنان ایشان، صدور انقلاب نه قهرآمیز و تهاجمی بلکه فرهنگی و دیپلماتیک است و مسئله ایشان نه حمله به غرب یا شرق و نه استفاده از ابزار نظامی، بلکه با روش‌های دیپلماتیک و ابزارهای فرهنگی است. با این روش است که ایشان می‌خواهند هم انقلاب صادر شود و هم صدای اسلام به گوش دنیا برسد و هم از مظلومان و مستضعفان حمایت بشود.

مقام معظم رهبری نیز بر اصل صدور انقلاب بسیار تأکید دارند و در بسیار از سخنان خود این اصل مهم را یادآور می‌شوند. ایشان یکی از ابزارهای صدور انقلاب را شکل‌گیری ملت الگو و سرمشق اقتصادی و در رفاه می‌دانند و بر این مسئله اهتمام می‌ورزند که ایجاد ملت الگو و سرمشق به‌خودی‌خود باعث صدور انقلاب اسلامی به ممالک دیگر می‌شود. ایشان در دیدار اқشار مختلف مردم (۱۳۶۸/۴/۱۴) می‌فرمایند: «آن ملتی که با ایمان صادقانه صحیح اسلامی حرکت بکند، هم از عزت برخوردار خواهد شد و دیگر کسی نمی‌تواند چیزی را بر او تحمیل بکند، و هم از راحتی و رفاه مادی برخوردار خواهد شد؛ و ما اینها را در پیش داریم. ما در سایه ایمان عمیق ملتمان خواهیم توانست به فضل پروردگار آن‌چنان جامعه آباد و آزاد و مرفه و راحتی در این قطعه از عالم به وجود بیاوریم که مشاهده آن جامعه برای ملت‌ها درس باشد و مایه صدور فکر انقلاب باشد. و فضل پروردگار تاکنون شامل حال ملت ما بوده است و بعد از این هم خواهد بود» (<https://khl.ink/f/2127>).

ایشان در دیداری دیگر (۱۳۶۸/۰۴/۱۸) همچنین می‌فرمایند: «این جنگ تحمیلی را که بر ما تحمیل کردند و هشت سال آن را علیه ما ادامه دادند، برای این بود که ما چند وقت دیرتر به بازسازی کشور و به زنده کردن زمینه‌های عمران کشور بپردازیم. استعمار و استکبار می‌داند که آن روزی که ملت ایران به کمک مسئولین دلسوز و با دست‌های توانای گردانندگان و مدیران کشور، بتواند این کشور را یک کشور آباد و آزاد و از همه جهت مرفه و برخوردار از عدالت اجتماعی و بقیه ارزش‌های اسلامی، و زیر چتر شریعت مقدسه اسلام بسازد، ایران الگو خواهد شد

و آن روز انقلاب بزرگ شکوهمند ما به خودی خود، بدون اینکه کسی برایش تلاشی بکند، به همه کشورهای اسلامی صادر خواهد شد» (<https://khl.ink/f/2133>).

مقام معظم رهبری نیز صدور انقلاب را یک صدور فرهنگی و مسالمت‌آمیز می‌داند (۱۳۶۸/۰۴/۱۹) و در این خصوص می‌فرماید: «درست است که تبلیغات جهانی بر روی اشاعه فرهنگ انقلابی اسلام، جنجال راه انداخته‌اند و آن را به عنوان صدور انقلاب - با معنای غلطی که از صدور انقلاب می‌کردند - مورد تهاجم تبلیغاتی قرار دادند؛ چند سال است همه رسانه‌ها در سرتاسر عالم روی این نکته و کلمه تکیه می‌کنند که جمهوری اسلامی در صدد صدور انقلاب است؛ البته از جمله خیابانی که نشان می‌دهند در اینجا است که صدور انقلاب را به معنای صدور مواد منفجره، ایجاد درگیری در گوشه و کنار عالم و از این قبیل کارها معرفی می‌کنند که این، مثل بقیه خیابان‌های تبلیغاتی دنیای غرب یک ترفند رذیلانه است؛ [اما] صدور انقلاب یعنی صدور فرهنگ انسان‌ساز اسلام؛ صدور انقلاب یعنی صدور صفا و خلوص و تکیه و اصرار بر ارزش‌های انسانی. ما افتخار می‌کنیم به این کار و انجام این وظیفه. این راه انبیا است و ما این راه را باید ادامه بدهیم» (<https://khl.ink/f/2134>).

مقام معظم رهبری در جمع طلاب غیرایرانی حوزه قم (۱۳۸۹/۰۸/۰۳) باز بر مسالمت‌آمیز بودن و غیرنظامی بودن صدور انقلاب تأکید نمودند: «هدف این نیست که ما انقلاب را به شکل متعارف در عرف سیاسی و قاموس سیاسی به این کشور و آن کشور صادر کنیم؛ انقلاب چیزی نیست که با ابزارهای سیاسی بشود آن را صادر کرد یا با ابزارهای نظامی و امنیتی بشود آن را پیش برد؛ این غلط است؛ ما از اول، این راه را بستیم» (<https://khl.ink/f/10432>).

ایشان در جایی دیگر (۱۳۸۵/۰۸/۱۷) می‌فرمایند: «این‌ها خیال می‌کردند که ما برای صدور انقلاب لشگرکشی خواهیم کرد؛ یا لشگر نظامی یا لشگر امنیتی و اطلاعاتی؛ مثل خودشان که برای مقاصدشان لشگرهای امنیتی می‌فرستند؛ اما غافل از اینکه نه، ما نه لشگر اطلاعاتی می‌خواهیم و نه لشگر نظامی، بلکه حرف ملت ایران و آن طرحی که ملت ما برای اداره ملت‌ها و جوامع به میان آورده، در دل ملت‌های مسلمان می‌نشیند و ملت‌های مسلمان به‌طور طبیعی علاقه‌مند و طرفدار ملت ما می‌شوند، که هستند و شدند و روزبه‌روز هم بیشتر می‌شوند» (<https://khl.ink/f/3361>).

مشاهده می‌شود که مقام معظم رهبری نیز بر اصل صدور انقلاب بسیار تأکید دارند و صدور انقلاب را فرهنگی و مسالمت‌آمیز می‌دانند. از نظر ایشان صدور انقلاب بر اساس خلوص و

معنویات و از هرگونه تهاجم و نظامی‌گری به دور است و با استفاده از ایجاد یک دولت الگو و سرمشق، قلب و ذهن ملت جهان را به خود جذب می‌کند. بنابراین، هم امام خمینی<sup>(ره)</sup> و هم مقام معظم رهبری در گفتمان انقلاب اسلامی بر دال مرکزی صدور انقلاب بسیار تأکید دارند و در کنار دال‌های شناور دیگر به‌خوبی دال مرکزی صدور انقلاب را مفصل‌بندی کرده و برای ارائه به تمام ملت‌های جهان با روش‌های فرهنگی و دیپلماتیک آماده می‌کنند.

### ۵. صدور انقلاب در گفتمان اصول‌گرای عدالت‌خواه

بعد از انقلاب اسلامی، جریان‌های انقلاب به دو دسته تقسیم شدند: اول، گروهی بیرون از انقلاب که مخالف اصل صدور انقلاب بودند (لیبرال‌ها و چپ‌ها)؛ دوم، گروهی که درون انقلاب اسلامی بودند و به‌شدت بر اصل صدور از انقلاب تأکید داشتند. گروه دوم درون انقلاب، انقلابی و دینی بودند و بر صدور انقلاب اسلامی بسیار اهتمام ورزیدند و در دوران دفاع مقدس نیز صدور انقلاب را به‌جد پیگیری کردند؛ اما بعد از دوران دفاع مقدس و با پایان جنگ به دو دسته تقسیم شدند: نخست گروهی که روحیه و انرژی و سبک دوران دفاع مقدس را با خود به همراه داشتند و به اصول‌گراها نامبردار گشتند و دوم گروهی که معتقد بودند باید از شور و هیجانات دوران جنگ کاست و موفقیت انقلاب و صدور انقلاب را با ایجاد توسعه‌پیگیری کرد و به اصلاح‌طلب‌ها نامدار شدند. در ادامه، صدور انقلاب اسلامی و پیگیری آن در دوران مختلف جمهوری اسلامی بررسی و تشریح می‌شود.

#### ۵-۱. دوران جنگ و دفاع مقدس

رویکرد ارزشی و ایدئولوژیک که در دهه اول انقلاب و به‌خصوص اوایل جنگ تحمیلی بر نظام سیاسی و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران حاکم بود، رویکردی امت‌محور و اسلام‌محور بود که بر صدور انقلاب و ارزش‌های انقلابی در میان امت اسلامی و مسلمانان و حتی تمام ملت دنیا اعتقاد داشت و با شگردهای مختلف تدافعی و تهاجمی، از گسترش رسانه‌ها گرفته تا ایجاد نهضت‌ها و حرکات انقلابی، به‌دنبال صدور انقلاب و ایجاد حریم امنیتی در ورای مرزها برای انقلاب بود.

در تاریخ معاصر جهان برای نخستین بار این انقلاب اسلامی ایران بود که حتی قبل از پیروزی و به دست گرفتن زمام قدرت، پیگیری سیاست صدور انقلاب را در خارج اعلام کرد. قبل از این

معمولاً هیچ انقلابی به صراحت چنین داعیه‌ای نداشت. حتی اگر دولتی متهم به صدور انقلاب بود، سعی در تکذیب آن داشت (یوسف‌زهی، ۱۳۹۹: ۸۷). هدف اصلی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در دهه اول انقلاب و یکی از اهداف اصلی و مستمر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، که در قانون اساسی جمهوری اسلامی نیز بر آن تأکید شده است، «صدور و گسترش انقلاب اسلامی» بود. مطابق اصول ایدئولوژی انقلاب اسلامی، مبارزه برای گسترش انقلاب اسلامی به مثابه جهاد (جنگ مقدس) علیه طاغوت مطرح می‌شود که در تعالیم قرآن و احکام شریعت ریشه دارد و هدفش اتحاد جهان اسلام و گسترش حاکمیت الهی در روی زمین است (عیوضی، ۱۳۹۲: ۱۷۱).

تحرك شیعیان بحرین در منامه در سال ۱۹۸۱ و تسخیر مسجدالحرام در عربستان به دست شیعیان و واقعه جمعه خونین عربستان در سال ۱۹۸۷ از جمله پیامدهای منطقه‌ای صدور انقلاب بود. چهار منطقه جزء مناطق اصلی صدور انقلاب بودند: خلیج فارس، جمهوری‌های قفقاز و آسیای مرکزی شوروی، افغانستان و لبنان. خلیج فارس، جدا از عراق، کشورهای بحرین، عربستان سعودی و به‌ویژه کویت، و در شوروی جمهوری‌های آذربایجان و ترکمنستان مناطق محوری بودند. این دوره با نام‌های متعددی همچون آرمان‌گرایی تندروانه، آرمان‌گرایی انقلابی و منازعه‌جویانه مطرح می‌شد و ویژگی اصلی آن را می‌توان در اصل «صدور انقلاب» خلاصه نمود (غرایاق‌زندی، ۱۳۸۷: ۲۸۱-۲۸۳).

دیدگاه آرمان‌گرایان ارزش‌محور درخصوص صدور انقلاب چند محور داشت: مخالفت با محدودیت در حیطه مرزهای ملی و مبارزه با استعمار، توطئه دانستن باقی ماندن در مرزهای ملی، تجهیز جنبش‌های آزادی‌بخش به منظور تهدید حکومت‌های مستبد، اولویت ایدئولوژیک در سیاست خارجی. تحمیل جنگ بر ایران از سوی دشمنان اگرچه گزینه‌ای در توقف افکار انقلابی و آرمانی ایران تلقی می‌شد، ولی عملاً نتوانست ایران را از ادامه سیاست صدور انقلاب بازدارد؛ بلکه انقلابیون بالعکس جرئت و شهامت بیشتری در گسترش و صدور انقلاب پیدا کردند (طاهری و حقی، ۱۳۹۱: ۴-۶)؛ به گونه‌ای که با ادامه جنگ و پیروزی‌های ایران در جبهه‌های نبرد و آزادسازی خرمشهر انگیزه و شهامت نیروهای انقلابی و ارزشی برای صدور انقلاب بیش از پیش گسترش پیدا کرد. در این دوره حمایت از جنبش‌های اسلامی و آزادی‌بخش از مرزهای خاورمیانه فراتر رفت و تقریباً تمام جنبش‌های سراسر جهان را دربر می‌گرفت.

خرده‌گفتمان‌های درون‌گفتمان انقلاب اسلامی گاه حاصل مفصل‌بندی ارزش‌های متفاوت و تمایزی هستند که در درون‌گفتمان انقلاب به وقوع پیوسته‌اند؛ اما گفتمان انقلاب اسلامی از زمان وقوع و حدوث در سال ۱۳۵۷ تغییری ماهیتی و کلی نداشته و تنها شاهد تمایزهایی در خرده‌گفتمان‌های درون‌گفتمان انقلاب اسلامی بوده‌ایم. در مسئله صدور انقلاب اسلامی مشاهده می‌شود که اصل صدور انقلاب پابرجا و از اصول اساسی گفتمان انقلاب و حتی می‌توان گفت دال مرکزی انقلاب اسلامی است و اگر گاه تغییر و تمایزی در این اصل دیده می‌شود، جزئی و سطحی و در خرده‌گفتمان‌های گفتمان انقلاب اسلامی شکل می‌گیرد.

از نظر گفتمان‌ارزشی و آرمان‌گرایی دهه اول انقلاب، دین اسلام به‌عنوان مهم‌ترین منبع قوام‌بخشی به هویت نظام است و بر اساس این استدلال است که برخلاف لیبرال‌ها، جمهوری اسلامی را دارای منافع و اهدافی ملی و فراملی می‌دانند. برداشت و تفسیر آرمان‌گرایی از اسلام و اندیشه‌های امام خمینی (ره) آرمان‌خواهانه و حداکثری است؛ یعنی تعهد و الزام بی‌چون و چرا به اهداف و آرمان‌های والای اسلامی بدون توجه کافی به واقعیت‌ها و عملی بودن یا نبودن آن‌ها و در نظر نگرفتن هزینه‌های مادی و معنوی تحقق آن‌ها؛ به عبارت دیگر، عمل به تکلیف بدون توجه به واقعیت‌ها و قطع نظر از نتایج و پیامدهای آن. این گفتمان تلقی کاملاً آرمانی و ایده‌آل از دولت اسلامی، انقلاب اسلامی و نظام بین‌الملل دارد. در چارچوب این گفتمان، سیاست خارجی از منطق تناسب یا اقتضا به جای منطق نتایج پیروی می‌کند؛ یعنی سیاست خارجی جمهوری اسلامی پیش از آنکه هدف‌محور باشد رسالت‌مدار است (جلیلیان، ۱۳۹۷: ۶۴-۶۵). در دوران جنگ، مرزهای ایران در شعاع دورتری از مرزهای رسمی تعریف می‌شد و سعی بر آن بود که جنگ جنبه اعتقادی و ایدئولوژیک به خود بگیرد. طرح شعارهایی همچون عبور راه قدس از کربلا و نابودی اسرائیل در سیاست خارجی جایگاه خاصی داشت و حتی جنگ را فرصتی برای صدور انقلاب معرفی می‌کردند که البته این امر باعث جبهه‌گیری کشورهای همسایه علیه ایران شد و به نظر می‌رسد حمایت از عراق در جنگ تحمیلی ناشی از ترس آن‌ها از صدور انقلاب بود (یزدانی و اخجسته، ۱۳۹۱: ۷۶).

این گفتمان انقلاب اسلامی را دارای ابعاد، اهداف و آرمان‌های فراملی بر پایه موازین اسلامی می‌داند و قائل به اولویت این اهداف و ابعاد بر اهداف داخلی و ملی است؛ از این‌رو، استقرار نظم و نظام جهانی اسلامی از طریق تغییر فوری و فاحش نظم بین‌المللی مستقر و نظام بین‌الملل موجود



یکی از اهداف کوتاه‌مدت سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران است؛ به‌طوری که هیچ مصلحت و منفعت دیگری نباید موجب دست کشیدن از این آرمان اسلامی و انقلابی شود. گفتمان انقلاب اسلامی در عرصه سیاست خارجی به‌مثابه یک «پادگفتمان» نسبت به گفتمان مسلط جهانی جلوه‌گر شد. چنین رویکردی ریشه در ایدئولوژیک شدن فرهنگ سیاسی ایرانیان بعد از انقلاب داشت (تاجیک و دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۸۲: ۶۵).

صدور انقلاب اسلامی از طریق حمایت از مسلمانان و مستضعفان در چارچوب پشتیبانی همه‌جانبه از جنبش‌ها و نهضت‌های آزادی‌بخش، مبارزه و مقابله با استکبار یا امپریالیسم جهانی حائز اهمیت و اولویت ویژه‌ای بود. در دهه اول انقلاب و دوران جنگ به‌خصوص سال‌های اول جنگ، صدور انقلاب اسلامی بدون توجه به هرگونه واقعیت داخلی و بین‌المللی و بدون در نظر گرفتن نتایج و پیامدهای آن توسط نیروهای آرمان‌گرا و ارزشی پیگیری می‌شد. دال مرکزی گفتمان انقلاب اسلامی در این دوران اصل صدور انقلاب بود که متمایز از سایر خرده‌گفتمان‌های انقلاب اسلامی اصل صدور را مفصل‌بندی می‌کرد و بر صدور بی‌چون و چرا و حمایت همه‌جانبه از جنبش‌های اسلامی در تمام نقاط جهان تأکید داشت.

## ۵-۲. دوران اصول‌گرایی عدالت‌محور احمدی‌نژاد

با آغاز به کار دولت نهم و روی کار آمدن محمود احمدی‌نژاد در مردادماه ۱۳۸۴، اصول سیاست خارجی گفتمان انقلاب اسلامی در مبانی و ماهیت کلی ثابت ماند، اما در جزئیات عملی و ابزاری و برخی جهت‌گیری‌ها دستخوش تغییر و تحولات بسیار شد. در چارچوب خرده‌گفتمان اصول‌گرایی عدالت‌محور و تجدیدنظرطلب، الگوی صدور انقلاب هم در عمل و هم در ابزار و رویه‌ها دچار تغییر و تحولات چشمگیری شد. راهبرد سیاست خارجی دولت احمدی‌نژاد و خرده‌گفتمان اصول‌گرایی عدالت‌محور بر اصل عدم تعهد تجدیدنظرطلب با ماهیتی انقلابی و ایدئولوژیک بنا شده بود و شعار آن بازگشت به اصول و مبانی اصیل انقلاب و دوران اوایل انقلاب بود.

صدور انقلاب اسلامی در دوران اصول‌گرایی در چارچوب نظریه انقلاب مستقر، به‌صورت تبیین و ترویج افکار و اندیشه‌های انقلاب اسلامی از راه آگاهی‌بخشی و رهایی‌بخشی ملت‌های مسلمان و مستضعف جهان تعریف می‌شود. مفهوم صدور انقلاب به‌معنای ترویج گفتمان انقلاب اسلامی است که آگاهی‌بخشی و رهایی‌بخشی دیگران را نیز دربر می‌گیرد، گفتمانی که می‌تواند

الهام‌بخش سایر ملت‌ها برای آزادی و رهایی از ساختارهای سلطه و سرکوب در سطوح داخلی و خارجی قرار گیرد؛ چون ملت‌های مسلمان و مستضعف از راه درک و شناخت دقایق و حقایق گفتمان انقلاب اسلامی به شرایط موجود داخلی، بین‌المللی و وضعیت مطلوب در این دو سطح، آگاهی می‌یابند. نتیجه عملی این خودآگاهی نیز تلاش برای عملی ساختن این گفتمان است که رهایی آنان را از ساختارهای سلطه و سرکوب مهیا می‌کند (دهقانی فیروزآبادی و رادفر، ۱۳۸۸: ۱۹۰).

دولت‌های نهم و دهم نه تنها از بیان اعتقادات و باورهای دینی مدنظر خود در محافل بین‌المللی ابایی نداشت، بلکه ترویج آن را سرلوحه کار خود قرار داده بود؛ از این رو توجه به ارزش‌های انقلابی که اوایل انقلاب بیشتر به کار می‌رفت، مانند ایثارگری، جهاد و شهادت‌طلبی، مورد توجه دولت احمدی‌نژاد قرار گرفت. ساده‌زیستی و پرهیز از اشرافی‌گری از ارزش‌های دیگری بود که به باور احمدی‌نژاد پیش از دولتش مورد غفلت قرار گرفته بود. دولت‌های نهم و دهم آن‌ها را احیا کرد. او با حرکتی نوین، با خواندن دعای فرج در مجامع جهانی، ارزش‌های فکری و اعتقادی خود را در مجامع داخلی و خارجی به جهانیان بیان کرد. این حرکت وی در محافل بین‌المللی پیامدهای گوناگونی دربر داشت و عده‌ای آن را موج جدید صدور انقلاب ایران خواندند (باقری دولت‌آبادی و شفیعی، ۱۳۹۳: ۲۴۴).

در این دوران ایران در سیاست داخلی و خارجی درصدد احیای ارزش‌ها و آرمان‌های صدر انقلاب برآمد. آنچه گفتمان اصول‌گرایی را از مرحله سوم و چهارم سیاست خارجی متمایز می‌کند اولویت اهداف ایدئولوژیک و تغییر در نظم جهانی، در سلسله‌مراتب اهداف سیاست خارجی ایران است. با پیروزی احمدی‌نژاد در انتخابات ریاست جمهوری سال ۱۳۸۴ و طرح شعارهایی مانند عدالت‌طلبی و تأکید بر ارزش‌های انقلاب از سوی وی، به‌نوعی بازگشت به گفتمان ارزش‌محور دهه اول انقلاب بود که با ناعادلانه خواندن مدیریت بین‌المللی، خواستار تغییر در ساختار مدیریت بین‌الملل و توجه بیشتر به ملت‌های محروم و مظلوم بود (منتظرالقائم و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۰۸). احمدی‌نژاد پس از رسیدن به قدرت، شعار بازگشت به آرمان‌های اولیه انقلاب اسلامی، ضدیت با امپریالیسم جهانی و کنترل دولت بر جامعه را مطرح کرد (Kaya & Şartepe, 2016: 3-4).

حمایت از گروه‌های اسلامی و جنبش‌های آزادی‌بخش در خرده‌گفتمان اصول‌گرایی عدالت‌محور شدت گرفت؛ چرا که حمایت معنوی و دیپلماتیک آشکار از جنبش‌ها و گروه‌های

اسلامی ابزار دیگری است که در این دوره برای معرفی الگوی عملی حکومت اسلامی عادل به کار گرفته شد، به این دلیل که دفاع از مسلمانان، مستضعفان و مظلومان یکی از وجوه و ابعاد عدالت‌خواهی در سیاست خارجی دولت اسلامی عادل است. این امر نیز به صورت حمایت از نهضت‌ها و گروه‌های اسلامی تجلی می‌یابد که علیه ظلم و ستم، استبداد و استکبار مبارزه می‌کنند. حمایت از جنبش‌های اسلامی نیز بر این فرض استوار است که مسلمانان دارای منافع و مصالح مشترکی هستند که دولت اسلامی در قبال تحقق و تأمین آن مسئولیت دارد (دهقانی فیروزآبادی و رادفر، ۱۳۸۸: ۱۳۷).

احمدی‌نژاد مؤلفه‌های اصلی راهبرد سیاست خارجی خود را حفظ استقلال همه‌جانبه کشور و تعامل بین‌المللی بر مبنای عدالت، صلح و عزت برای همه، مبارزه با بی‌عدالتی و تبعیض، ناامنی و تحقیر ملت‌ها و جنگ‌افروزی مطرح نمود. در واقع این الگو به دنبال ساختن جامعه‌ای نمونه بر پایه آموزه‌های اسلام و ارزش‌ها و آرمان‌های انقلاب در داخل و اشاعه و گسترش این آرمان‌ها در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی است تا بتواند نظام ناعادلانه جهان را اصلاح کند و با تشکیل جامعه جهانی اسلامی، زمینه را برای حکومت مهدوی فراهم سازد. سیاست خارجی ایران در این دوره نسبت به دوره‌های قبلی مواجهه‌جویانه‌تر به نظر می‌رسد (یزدانی و اخجسته، ۱۳۹۱: ۸۱).

بنابر شواهد و قرائن موجود، صدور انقلاب اسلامی در دوره خرده‌گفتمان اصول‌گرایی عدالت‌محور و تجدیدنظرطلب نسبت به دوره‌های اصلاح‌طلبی با شدت و جدیت بیشتری پیگیری شد و دوباره به صدر اصول اساسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و گفتمان انقلاب اسلامی بازگشت. در این دوره شاهدیم که احمدی‌نژاد و خرده‌گفتمان اصول‌گرایی عدالت‌محور بر صدور ارزش‌های انقلابی و اسلامی، حمایت از جنبش‌های آزادی‌بخش و گروه‌های اسلامی، عدالت‌خواهی و حمایت از مظلومان و مستضعفان، سیاست مقابله‌جویانه با غرب، اشاعه ارزش‌های اسلامی در جامع بین‌المللی و... بسیار اهتمام ورزید. به گفته دولت مردان دولت نهم و دهم، هدف آن‌ها بازگشت به ارزش‌های اصیل انقلابی و اسلامی بود که صدور انقلاب از مهم‌ترین آن‌ها محسوب می‌شد.

## ۶. صدور انقلاب در گفتمان اصلاح‌طلبی دینی توسعه‌گرا

در درون خود گفتمان اصلاح‌طلبی نیز با افکار و جریان‌های مختلفی مواجه هستیم و می‌توانیم با شدت و ضعف‌هایی آن‌ها را به چند دسته تقسیم کنیم، برای مثل از مرحوم آیت‌الله هاشمی

رفسنجانی که تا این اواخر اساساً در چارچوب اصلاح‌طلبی تعریف نمی‌شد تا سید محمد خاتمی به‌عنوان نماد اصلاح‌طلبی تا جریان‌هایی که بعدها عبور از خاتمی را مطرح می‌کردند. سعید حجاریان در اشاره به تنوع دیدگاه‌ها و گرایش‌های در درون جبهه مشارکت ایران اسلامی، این جریان را «حزب بین‌العباسین» می‌نامید که تنوعاتی از عباس عبدی تا عباس دوزدوزانی را دربر می‌گیرد؛ اما در نوشتار حاضر به‌منظور بررسی اصل صدور انقلاب در درون گفتمان اصلاح‌طلبی، این مسئله را در دو دوره سازندگی و خاتمی مورد واکاوی قرار می‌دهیم.

### ۱-۶. دوران سازندگی

در دوران ریاست‌جمهوری آیت‌الله هاشمی رفسنجانی، نیاز کشور به بازسازی خرابی‌های جنگ، به‌ناگزیر سیاست خارجی ایران را به‌سمت تعامل بیشتر با نظام جهانی برد. در چارچوب گفتمان واقع‌گرایی اسلامی، اصول کلی گفتمان انقلاب اسلامی باز هم ثابت ماند، اما الگوی رفتاری خرده‌گفتمان واقع‌گرایی اسلامی دچار تغییر شد. در این دوره جمهوری اسلامی همچنان اهداف فراملی داشت و منافع گفتمان انقلاب اسلامی بر مبنای ارزش‌های فراملی و اسلامی تعریف می‌شد. صدور انقلاب و حمایت از جنبش‌های آزادی‌بخش همچنان از اولویت‌های گفتمان انقلاب اسلامی بود؛ اما تغییر و تحولی که در این دوره نمایان شد، این بود که مسائل فراملی مانند صدور انقلاب دیگر در اولویت نبود و دال مرکزی گفتمان انقلاب اسلامی تعریف نمی‌شد و توجه و اولویت از مسائل فراملی به‌سمت مسائل ملی و نظریات ملت‌محور و نظریه ام‌القرا پیش رفت.

در این دوره اهداف فراملی بیشتر اوقات در خدمت اهداف ملی قرار گرفته بود. به عبارتی، اهداف فراملی حالت آرمانی خود را برای دیدی واقع‌گرایانه از دست داده بود. سیاست صدور انقلاب مبنی بر الگوسازی اقتصادی قرار گرفت و رنگ‌وبوی ایدئولوژیک نداشت و مسئولان انقلاب اسلامی اعتقاد داشتند که اگر جمهوری اسلامی موفق شود به نوسازی اقتصادی و توسعه دست یابد، مسلمانان را به الگوبرداری از آن تشویق خواهد کرد (باقری دولت‌آبادی و شفیعی، ۱۳۹۳: ۱۲۸-۱۲۹).

هاشمی رفسنجانی که دولت او عمدتاً مورد حمایت تکنوکرات‌ها و گروه‌های بروکرات قرار گرفت با نام عمل‌گرایی اقتصادمحور به قدرت رسید. او خواستار تبدیل ایران به یک دولت مدرن از طریق بازسازی اقتصادی، خصوصی‌سازی و صنعتی شدن بود. او به ارتقای روابط ایران با سایر کشورها به‌ویژه کشورهای خاورمیانه بسیار تمایل داشت (Kaya and Şartepe, 2016: 4-5).

همچنین به‌عنوان یک رئیس‌جمهور عمل‌گرا در مقایسه با سایر نیروهای انقلاب، اندیشه‌های ایدئولوژیک بسیار کمتر داشت. دولت او بر این اعتقاد بود که ایران هزینه‌های بالایی را در سیاست خارجی تقابلی خود پرداخت کرده است. هاشمی رفسنجانی تلاش کرد تا نشان دهد ایران کشوری مسئول و جدی است و به‌دنبال بهبود روابط ایران با سایر کشورها بود. او بر این اعتقاد بود که ایران باید بین واقع‌گرایی و ایدئولوژی اسلامی تعادل برقرار کند (Niakooee & Ejazee, 2015: 187).

گفتمان انقلاب اسلامی در این دوره نیز اهداف فراملی را پیگیری می‌کرد، اما از شدت آن بسیار کاسته بود و دیگر به‌عنوان دال مرکزی گفتمان انقلاب اسلامی مفصل‌بندی نمی‌شد. درخصوص صدور انقلاب و حمایت از جنبش‌های آزادی‌بخش، این مسئله به حوزه‌ی خاورمیانه و در تقابل با اسرائیل خلاصه شده بود و بیشتر سعی بر تنش‌زدایی، حضور گسترده در سازمان‌های بین‌المللی و گسترش ارتباط با کشورهای همسایه بود.

خط‌مشی عملی و رفتار گفتمان انقلاب اسلامی در عرصه‌ی سیاست خارجی در دهه‌ی دوم انقلاب را می‌توان با توجه به منافع ملی و ترتیبات منطقه‌ای و پرهیز از تحریک دیگران در غالب عادی‌سازی روابط بررسی کرد. الگوی رفتاری در سیاست خارجی در این دوره به مصالحه و هم‌زیستی تغییر یافت. در همین راستا، حمایت از جنبش‌های آزادی‌بخش بسیار کم شد و صدور انقلاب به صدور الگوهای توسعه و رفاه اقتصادی تغییر پیدا کرد و مسئله‌ی توسعه و نوسازی به دال مرکزی خرده‌گفتمان واقع‌گرایی اسلامی تبدیل شد. در این دوره صدور انقلاب ماهیت ایدئولوژیک نداشت، بلکه مبتنی بر دولت سرمشق اقتصادی بود.

آیت‌الله هاشمی رفسنجانی در این باره معتقد بود که صدور انقلاب بایستی از طریق توسعه و پیشرفت ایران مورد توجه باشد. در این دوره این تفکر جریان داشت که اگر نظام حکومتی در ایران که ماهیتی اسلامی دارد بتواند ثابت کند که از نظر اقتصادی نیز مدلی موفق و کارآمد است، مسلمانان و کشورهای اسلامی به‌طور خودکار و داوطلبانه از آن الگو می‌گیرند. مطرح شدن ایران به‌عنوان الگوی اقتصادی برای کشورهای منطقه و به‌طور کلی جهان اسلام، می‌تواند هم منافع ملی و هم منافع فراملی گفتمان ایران اسلامی را تأمین نماید. به‌رغم اینکه در این دوره هنوز صدور انقلاب در سیاست خارجی گفتمان انقلاب اسلامی موضوعیت خود را حفظ کرده بود، اما تحولی عظیم در مبانی صدور انقلاب حادث شد (معین‌الدینی و انتظارالمهدی، ۱۳۸۸: ۲۰۳-۲۰۴).

## ۶-۲. دوران اصلاحات

در دهه اول انقلاب، پیوند دادن امنیت ملی به امنیت ملت‌ها و دولت‌های ستم‌دیده بود که در صحنه سیاست‌گذاری امنیتی کشور حاضر شد و امنیت کشور با امنیت جهان اسلام پیوند داده شد و امنیت جهان اسلام در تحقق نظام‌های سیاسی انقلابی در تمام کشورهای اسلامی جست‌وجو می‌شد. حمایت گفتمان انقلاب از جنبش‌های اسلامی و نهضت‌های دینی و تأکید بر صدور انقلاب اسلامی درس‌های اولیه انقلاب بر چنین تفکری مبتنی بود و امنیت جهان اسلام به قدری اهمیت داشت که می‌شد امنیت کشور را به‌خاطر آن فدا کرد و در واقع با طرح ایده امت واحد اسلامی نیازی به وحدت ملی احساس نمی‌شد. در این مقطع به‌جای دیدگاه امنیت ملی نگرش امنیت امت اسلامی مدنظر بود و ایده صدور انقلاب اسلامی که ناشی از چنین طرز تفکری بود به‌علت خصوصیت معارضه‌جویانه و تهاجمی‌اش در سال‌های اولیه انقلاب موجب تنش‌های فراوانی در سیاست خارجی ایران شد. دولت‌های حاکم در کشورهای اسلامی که اکثراً غیردموکراتیک و سلطنتی هستند انقلاب ایران را تهدیدی جدی علیه خویش تلقی کردند و کشورهای غربی که هم بنیادگرایی را تحت عنوان اسلام سیاسی تهدیدی جدی علیه ثبات و امنیت منطقه معرفی و تبلیغ می‌کردند تنش موجود بین ایران و کشورهای منطقه را شدت بخشیدند که این مسئله تأثیر منفی شدیدی بر امنیت ملی و روابط خارجی جمهوری اسلامی ایران بر جای گذاشت.

ویژگی گفتمان سیاسی خاتمی اصرار او بر اصلاح هر دو حوزه سیاست داخلی و خارجی بود. او در داخل بر مفاهیمی چون دموکراسی اسلامی، حکومت مردمی (مردم‌سالاری)، جامعه مدنی و کثرت‌گرایی تمرکز کرد. در بُعد سیاست خارجی، خاتمی از «گفت‌وگوی تمدن‌ها» که مبتنی بر همکاری‌های مسالمت‌آمیز میان ملل و مذاهب مختلف، به‌ویژه اسلام و غرب، ایران و آمریکا بود دفاع کرد. اگرچه او به تفاوت‌های تلخ فرهنگی و مذهبی اذعان داشت، اما معتقد بود که دلیلی برای حمایت و توجیه به اصطلاح «برخورد تمدن‌ها» وجود ندارد. درک خاتمی از مفهوم دین برای اهداف صلح‌آمیز و «تقویت جنبه‌های غیرایدئولوژیک سیاست» بود. شاهکار سیاسی او در واقع تنظیم و هماهنگی نشست سازمان کنفرانس اسلامی (OIC) در تهران در سال ۱۹۹۷ بود، اقدامی که او را در بین کشورهای عربی و خارج از خاورمیانه نیز محبوب کرد (Gasparetto, 2020).

دولت اصلاحات ایستادگی در برابر قدرت‌های جهانی را کوبیدن مشت بر آهن می‌دانست؛ بنابراین، تلاش کرد از طرح شعارهای ساختارشکنانه در نظام بین‌الملل جلوگیری کند و با اتخاذ

سمت‌گیری تنش‌زدایی و گفت‌وگو، باب جدیدی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران بگشاید. در این دوره پیگیری اهداف ملی بر اهداف فراملی اولویت یافت و کسب و افزایش اعتبار بین‌المللی، به‌عنوان دولتی معقول و متعارف، اهمیت و اولویت بیشتری یافت. جمهوری اسلامی ایران تلاش کرد با خنثی‌سازی سیاست‌های ضدایرانی از طریق تصویرسازی مثبت و واقعی از خود، به کسب پرستیژ در سطح نظام بین‌الملل بپردازد (باقری دولت‌آبادی و شفیع، ۱۳۹۳: ۱۹۵). خرده‌گفتمان اصلاحات و دولت خاتمی در بُعد خارجی و سیاست بین‌الملل، تنش‌زدایی و توسعه سیاسی را با تمرکز بر الگوهای صدور انقلاب در چارچوب دولت سرمشق توسعه‌یافته سیاسی مدنظر قرار داده بود و از صدور انقلاب به‌صورت عملی و منازعه‌جویانه و تنش‌آمیز دوری می‌کرد و بر آن بود که با گفت‌وگو و مفاهمه و الگو کردن خویش به‌عنوان دولت و ملت توسعه‌یافته سیاسی و مردم‌سالار، اصل اساسی صدور انقلاب در گفتمان انقلاب اسلامی را پیش ببرد.

در این دوره، سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در راستای رویکرد تنش‌زدایی با دیگر کشورهای جهان وارد مرحله جدیدی از تاریخ سیاست خارجی خود شد. به‌طور کلی اصول سیاست خارجی خاتمی بر سه اصل تنش‌زدایی، گفت‌وگوی تمدن‌ها و عزت، حکمت و مصلحت پایا بود. اصل اول راهنمای کلی برای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران است. اصل دوم رویکرد و تنش‌زدایی در چهارچوب اصل عزت، حکمت و مصلحت به این معناست که جمهوری اسلامی ایران در سیاست خارجی خود درصدد اعتمادسازی و رفع سوءتفاهم‌های انباشته از گذشته است و سعی دارد به هر نوع برخورد و کشمکش در روابط خارجی پایان دهد (ازغندی، ۱۳۸۸: ۴۳). این سیاست همچنین حذف زور در روابط بین‌الملل، عدالت، تساوی و هوشیاری در برابر تهدیدات را اصل اساسی خود قرار می‌دهد؛ بنابراین، گسترش روابط با همه ملت‌ها و کشورهای جهان بر اساس احترام متقابل و منافع مشترک، نفی هر گونه سلطه‌گری و سلطه‌پذیری، تأکید بر نهادینه شدن حقوق بین‌الملل، تلاش به‌منظور کاهش تشنج در منطقه، تقویت انسجام و وحدت کشورهای اسلامی و غیرمتعهد از جمله اهداف سیاست خارجی این دوران به شمار می‌آید (معین‌الدینی و انتظارالمهدی، ۱۳۹۰: ۲۱۰). سیاست تنش‌زدایی خاتمی، ترس برخی همسایگان را از صدور انقلاب ایران کم کرد و تفاهم بیشتر جایگزین آن شد (منتظرالقائم و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۰۶).

صدور انقلاب در دوره اصلاحات به معنای تبیین عقاید و باورهای انقلابی به صورت توضیح و تشریح آرمان‌ها، آموزه‌ها و ارزش‌های انقلاب اسلامی است؛ به صورتی که جمهوری اسلامی - بیش از آگاهی بخشی، رهایی بخشی، انقلاب مستمر و حتی ترویج و اشاعه ارزش‌های انقلاب اسلامی - درصدد تبیین و تشریح اصول مبانی و آرمان‌های آن برای سایر ملت‌ها و کشورهاست. در این معنا و مفهوم تبیینی از صدور انقلاب نیز بر ماهیت و مبنای مردم‌سالارانه و آزادی خواهانه انقلاب اسلامی و جمهوریت نظام جمهوری اسلامی بیشتر تأکید و تمرکز می‌شود (دهقانی فیروزآبادی و رادفر، ۱۳۸۸: ۱۵۳).

رئیس‌جمهور وقت الگوسازی از جمهوری اسلامی ایران را بهترین روش و الگوی صدور انقلاب معرفی می‌کرد؛ چون به نظر وی منظور بنیان‌گذار جمهوری اسلامی از صدور انقلاب نیز الگوسازی بوده است (منتظرالقائم و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۰۷). از دیدگاه گفتمان اصلاحات، صدور انقلاب ماهیتی نرم‌افزاری و بین‌الذهانی دارد نه سخت‌افزاری و فیزیکی. همچنین آرمان‌ها و اندیشه‌های انقلاب اسلامی که در قالب عدالت خواهی، آزادی طلبی، مردم‌سالاری، صلح طلبی، تجلی و نمود پیدا می‌کنند نیازی به صدور فیزیکی ندارند، بلکه این ارزش‌ها اگر در چارچوب مردم‌سالاری دینی در نظام سیاسی جمهوری اسلامی غایت و فضیلت یابند به طور طبیعی در عصر گفت‌وگوی تمدن‌ها آزادانه از سوی ملل دیگر مورد پذیرش قرار می‌گیرند (تاجیک و دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۸۲: ۷۴).

در دوران خرده گفتمان اصلاح طلبی، به دلیل ماهیت تنش آمیز الگوی عملی، آرمان گرایانه و قهری صدور انقلاب، این الگو به حاشیه رفت و دیگر در مرکزیت گفتمان انقلاب اسلامی قرار نداشت. در این دوران با توجه به سیاست تنش زدایی و گفت‌وگوی تمدن‌ها، معرفی گفتمان انقلاب اسلامی و اصل صدور انقلاب با الگوی سرمشق توسعه یافته سیاسی و اجتماعی به ملت و دولت‌های جهان انجام می‌شد.

در این مدل حکومتی، بر توسعه سیاسی و اجتماعی تأکید می‌شود؛ چون ایجاد یک مردم‌سالاری دینی در قالب جمهوری اسلامی ایران که علاوه بر کارآمدی در عرصه اقتصادی، قادر به تأمین مطالبات سیاسی ملت باشد، ملت‌ها و کشورهای دیگر را به خود جذب خواهد کرد. از طریق گفت‌وگوی تمدن‌ها و فرهنگ‌ها نیز می‌توان زمینه و بستر لازم را برای معرفی این الگوی مردم‌سالاری فراهم ساخت. این نوع الگوسازی از انقلاب اسلامی ایران در دوران موسوم به



اصلاحات بیشتر مورد توجه و تأکید قرار گرفت. بر همین اساس، رئیس‌جمهور وقت جمهوری اسلامی می‌گوید: «معتقدم که دفاع از اسلام در صورتی میسر است که بتوانیم اسلام را سازگار با مردم‌سالاری و تأمین آزادی‌های اصولی مردم و تأمین‌کننده پیشرفت‌های علمی و اقتصادی ارائه کنیم، امری که تجربه آن در ایران آغاز شده است» (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۴: ۱۶۵).

## ۷. نتیجه‌گیری

یکی از نکات مهم درخصوص رژیم‌های انقلابی این است که همواره درصدد صدور آرمان‌ها و اندیشه‌های انقلاب خود و نهایتاً گسترش انقلاب خود به سایر کشورها برمی‌آیند و از این طریق به دنبال گسترش مرجعیت و افزایش مشروعیت خود در نظام بین‌الملل هستند؛ بنابراین، بخش عمده‌ای از سیاست خارجی خود را بر این اساس تنظیم و اجرا می‌کنند و به اصل صدور انقلاب بسیار توجه دارند. در پژوهش حاضر، با استفاده از نظریه گفتمان، مواضع گفتمان انقلاب اسلامی درخصوص اصل صدور انقلاب در دوره‌های مختلف و در خرده گفتمان‌های جمهوری اسلامی ایران بررسی و تشریح شده است.

فرضیه تحقیق این بود که در دوران جنگ و در دهه اول انقلاب و دوران ریاست‌جمهوری محمود احمدی‌نژاد و تسلط خرده گفتمان عدالت‌محور، تأکید بر حکومت عدل اسلامی بود و یک نگاه ایدئولوژیک حاکم بود که بر اصل صدور انقلاب بسیار تأکید داشت و ابزار و روش‌ها در این دوران به منظور صدور انقلاب اغلب با یک نگاه ایدئولوژیک، آرمان‌گرایانه و منازعه‌محور و حتی گاه با درگیری مستقیم همراه بود. در مقابل، در دوران سازندگی و خرده گفتمان واقع‌گرایی اسلامی و همچنین دوران اصلاحات و خرده گفتمان صلح‌گرای مردم‌سالار، بر حکومت اسلامی توسعه‌یافته اقتصادی و سیاسی تأکید می‌شد و واقع‌گرایی جای نگاه ایدئولوژیک را گرفت. در دوران سازندگی و اصلاحات تلاش بر این بود تا با ایجاد الگوی دولت سرمشق توسعه‌یافته سیاسی و اقتصادی و به دور از هرگونه نگاه آرمان‌گرایانه، انقلاب به سایر نقاط دنیا و به‌خصوص خاورمیانه و ممالک اسلامی صادر شود. در بخش‌های مختلف مقاله اصل «صدور انقلاب» واکاوی و تبیین شد و در دوره‌های مختلف گفتمان انقلاب اسلامی جایگاه و اهمیت این اصل مورد ارزیابی قرار گرفت تا فرضیه مقاله به محک آزمایش گذاشته شود و در حد توان کمکی به اصل اساسی صدور انقلاب باشد.

به دلیل ماهیت جهان‌شمول دین اسلام و فراملی بودن انقلاب اسلامی، گویا اصل صدور انقلاب انکارناپذیر می‌نماید و تمام خرده‌گفتمان‌های درون گفتمان انقلاب اسلامی بر این امر واقف بوده‌اند و این مهم را به روش‌هایی و با ابزارهایی پیگیری کرده‌اند. واقع‌گرایان اسلامی با الگوی دولت سرمشق توسعه‌یافته اقتصادی و سیاسی، و آرمان‌گرایان اسلامی با ایجاد حکومت عدل اسلامی و حمایت از مظلومان و مستضعفان و جنبش‌های اسلامی سراسر دنیا از خاورمیانه تا آمریکای لاتین.

در پایان، آنچه اهمیت بسیار دارد این است که هم بنیان‌گذار انقلاب اسلامی، حضرت امام خمینی، و هم مقام معظم رهبری بر صدور مسالمت‌آمیز، همکاری‌جویانه، فرهنگی و گفت‌وگومحور انقلاب اسلامی در میان تمام ممالک اسلامی به‌خصوص کشورهای همسایه و منطقه خاورمیانه تأکید داشته‌اند. صدور انقلاب نه با زور و اسلحه و منازعه و درگیری در سایر مناطق، بلکه باید به دور از آرمان‌گرایی و با گفت‌وگو، دیپلماسی و ارائه یک دولت الگو و سرمشق مردم‌سالار، توسعه‌یافته، اخلاقی و اسلامی انجام گیرد تا به این طریق تمام مسلمانان و حتی تمام مردمان جهان را مجذوب خود کند و از انقلاب اسلامی درس و سرمشق بگیرند و در جهت آن حرکت کنند. صدور قهرآمیز و همراه با تنش و خشونت زمینه را برای گسترش و افزایش اقدام گروه‌ها و حکومت‌های تندرو منطقه به‌منظور تقابل با انقلاب اسلامی و رویارویی با ایران فراهم می‌کند و بهانه لازم برای حرکات تنش‌زا و خشونت‌آمیز و تروریستی را به استکبار جهانی آمریکا و دست‌نشانده‌های آن در منطقه می‌دهد و خشونت، تنش، تهاجم، تروریست در منطقه فرصت و دامنه ظهور و حرکت پیدا می‌کند.

## منابع

- ازغندی، علیرضا. (۱۳۸۸). *سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران*. تهران: نشر قومس، چاپ پنجم.
- باقری دولت‌آبادی، علی؛ شفیعی، محسن. (۱۳۹۳). *از هاشمی تا روحانی: بررسی سیاست خارجی ایران در پرتو نظریه سازه‌نگاری*. تهران: انتشارات تپسا، چاپ اول.
- «بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم». (۱۳۶۸/۰۴/۱۴). دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای. <https://khl.link/f/2127>
- «بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم». (۱۳۶۸/۰۴/۱۸). دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای. <https://khl.link/f/2133>

- «بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم». (۱۳۶۷/۰۴/۱۹). دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای.  
<https://khl.ink/f/2134>
- «بیانات در دیدار مردم استان سمنان». (۱۳۸۵/۰۸/۱۷). دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای.  
<https://khl.ink/f/3361>
- «بیانات در دیدار طلاب غیرایرانی حوزه علمیه قم». (۱۳۸۹/۰۸/۰۳). دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای.  
<https://khl.ink/f/10432>
- تاجیک، محمدرضا؛ دهقانی فیروزآبادی، سید جلال. (۱۳۸۲). «الگوهای صدور انقلاب در گفتمان‌های سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران»؛ فصلنامه راهبرد، ۱۱(۲۷)، ۸۰-۶۱.  
[https://rahbord.csr.ir/article\\_123908.html](https://rahbord.csr.ir/article_123908.html)
- تکلو، محمد؛ درویشی سه‌تانی، فرهاد. (۱۴۰۰). «بررسی تأثیرات جنگ تحمیلی در صدور انقلاب اسلامی»؛ پژوهش‌های معاصر انقلاب اسلامی، ۳(۹)، ۶۳-۷۷.  
[https://jcir.ut.ac.ir/article\\_83572.html?lang=fa](https://jcir.ut.ac.ir/article_83572.html?lang=fa)
- جلیلیان، سجاد. (۱۳۹۷). «ماهیت غرب از دیدگاه امام خمینی (ره) و بازتاب‌های آن در گفتمان‌های سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۵۷-۱۳۶۸)»؛ ۳(۱۱)، ۷۰-۵۶.  
[https://journals.cfu.ac.ir/article\\_800.html](https://journals.cfu.ac.ir/article_800.html)
- جمال‌زاده، ناصر. (۱۳۹۱). «قدرت نرم انقلاب اسلامی ایران و نظریه صدور فرهنگی انقلاب». پژوهشنامه انقلاب اسلامی، ۲(۴)، ۸۶-۶۱.  
[https://rjir.basu.ac.ir/article\\_284.html](https://rjir.basu.ac.ir/article_284.html)
- حاجی حسینی، بهاره؛ سام‌آرام، عزت‌الله. (۱۳۹۳). «تحلیل گفتمان دولت اصلاحات و جایگاه فقرزدایی در آن»؛ فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، ۵(۲۱)، ۱-۲۴.  
[https://qjssd.atu.ac.ir/article\\_1420.html](https://qjssd.atu.ac.ir/article_1420.html)
- خوشروزاده، جعفر. (۱۳۸۵). «میشل فوکو و انقلاب اسلامی؛ رهیافتی پسامدرنیستی از منظر تحلیل گفتمان»؛ پژوهشنامه متین، ۸(۳۲-۳۱)، ۵۹-۸۹.  
[https://matin.ri-khomeini.ac.ir/article\\_65423.html](https://matin.ri-khomeini.ac.ir/article_65423.html)
- دهقانی فیروزآبادی، سید جلال. (۱۳۹۴). سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران. تهران: انتشارات سمت، چاپ چهارم.
- دهقانی فیروزآبادی، سید جلال؛ رادفر، فیروزه. (۱۳۸۸). «الگوی صدور انقلاب در سیاست خارجی دولت نهم»؛ دانش سیاسی، ۵(۱)، ۱۲۳-۱۵۰.  
[https://pkn.isu.ac.ir/article\\_18.html](https://pkn.isu.ac.ir/article_18.html)
- صحیفه امام. (۱۳۷۹). تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- طاهری، سید مهدی؛ حقی، محرم. (۱۳۹۱). «واکاوی صدور انقلاب اسلامی ایران و ثمرات آن»؛ هشتمین همایش بین‌المللی دکترین مهدویت، تهران.
- عراقی، غلامرضا. (۱۳۹۴). «نقش دیپلماسی فرهنگی در صدور انقلاب اسلامی ایران»؛ پژوهش‌های انقلاب اسلامی، ۴(۳)، ۱۷۹-۱۵۷.  
[https://www.roir.ir/article\\_62867.html](https://www.roir.ir/article_62867.html)
- عیوضی، محمدرحیم. (۱۳۹۲). انقلاب اسلامی و ریشه‌های تاریخی آن. تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.

- غرایاق‌زندى، داود. (۱۳۸۷). «اصول و مبانی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران؛ جستاری در متون»؛ مطالعات راهبردی، ۱۱(۴۰)، ۲۷۷-۳۱۲. [https://quarterly.risstudies.org/article\\_937.html](https://quarterly.risstudies.org/article_937.html)
- فرزندی اردکانی، عباسعلی. (۱۳۸۶). «مبانی نظری صدور انقلاب از منظر امام خمینی (س)» (چرايي، اهميت و ضرورت صدور انقلاب)؛ پژوهشنامه متین، ۹(۳۶)، ۹۷-۱۱۷. [https://matin-ri-khomeini.ac.ir/article\\_65255.html](https://matin-ri-khomeini.ac.ir/article_65255.html)
- کسرابی، محمدسالار؛ پوزش، علی. (۱۳۸۸). «نظریه گفتمان لاکلا و موفه، ابزاری کارآمد در فهم و تبیین پدیده‌های سیاسی»؛ فصلنامه سیاست، ۳۹(۳)، ۳۳۹-۳۶۰. [https://jppq.ut.ac.ir/article\\_20194.html](https://jppq.ut.ac.ir/article_20194.html)
- متقی، ابراهیم. (۱۳۸۵). «ام‌القرای اسلامی و صدور انقلاب»؛ همشهری دیپلماتیک، ۱۱. <https://www.sid.ir/journal/issue/76566/fa>
- معین‌الدینی، جواد؛ انتظارالمهدی، مصطفی. (۱۳۸۸). «سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در دوران ریاست‌جمهوری آقای هاشمی رفسنجانی و محمد خاتمی»؛ دانشنامه، ۳، ۱۸۹-۲۱۶. <http://noo.rs/M2xz1>
- مقدمی، محمدتقی. (۱۳۹۰). «نظریه تحلیل گفتمان لاکلا و موفه و نقد آن»؛ معرفت فرهنگی/اجتماعی، ۲(۲)، ۹۱-۱۲۴. <https://www.sid.ir/paper/235449/fa>
- منتظرالقائم، اصغر؛ قربانی، سعید؛ آقایی، محمدمسعود. (۱۳۹۴). «تأثیر انقلاب اسلامی ایران بر روند فعالیت گروه‌های جهادی در فلسطین؛ مطالعه موردی بررسی تطبیقی تأثیر گفتمان‌های دولت‌های اصلاحات و اصولگرا»؛ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، ۱۱(۳۳)، ۱۰۱-۱۱۹. [https://journals.iau.ir/article\\_525618.html](https://journals.iau.ir/article_525618.html)
- هاشمیان، سید محمدحسین؛ پارسانیا، حمید؛ سیدمحسنی باغسنگانی، سید مهدی. (۱۳۹۸). «دلالت‌های نظریه جهان‌های اجتماعی در بازسازی نظریه گفتمان لاکلا و موفه»؛ مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی، ۲۳(۴)، ۶۸۵-۷۰۶. <https://www.sid.ir/paper/237042/fa>
- یزدانی، عنایت‌الله و اخجسته، جمیل (۱۳۹۱). «بررسی تطبیقی صدور انقلاب در گفتمان‌های سیاسی جمهوری اسلامی ایران»؛ پژوهشنامه انقلاب اسلامی، ۲(۳)، ۵۹-۸۶. [https://rjir.basu.ac.ir/article\\_78.html](https://rjir.basu.ac.ir/article_78.html)
- یوسف‌زهی، ناصر. (۱۳۹۹). «التزام توسعه به جامعه‌پذیری بین‌المللی سیاست خارجی: نمونه‌کاوی ایران»؛ سیاست جهانی، ۹(۴)، ۶۹-۱۰۰. [https://interpolitics.guilan.ac.ir/article\\_4554.html](https://interpolitics.guilan.ac.ir/article_4554.html)

## References

- Araghi, G. R. (2015). "The Role of cultural diplomacy in the spread of the Islamic Revolution of Iran". *Islamic Revolution Research*, 4(3), 157-179. [In Persian]. [https://www.roir.ir/article\\_62867.html?lang=en](https://www.roir.ir/article_62867.html?lang=en)
- Azghandi, A. (2009). *Foreign policy of the Islamic Republic of Iran* (5th ed.). Tehran: Qomess Pub. [In Persian].
- Bagheri Dowlatabadi, A. & Shafiei, M. (2014). *From Hashemi to Rouhani: An analysis of Iran's foreign policy in the light of constructivist theory* (1st ed.). Tehran: Tisa Pub. [In Persian].
- Dabirimehr, A. & Tabatabai, M. (2014). "Laclau and Mouffe's Theory of Discourse". *Journal of Novel Applied Sciences*, 3(11), 1283-1287.

[https://www.researchgate.net/publication/356664994\\_LACLAU\\_and\\_Mouffe's\\_Theory](https://www.researchgate.net/publication/356664994_LACLAU_and_Mouffe's_Theory)

- Dehganeî Firouzabadi, S. J. & Radfar, F. (2010). "The Pattern of Exporting Revolution in the Foreign Policy of the 9th Administration". *Journal of Political Knowledge*, 5(2), 123-150. [In Persian]. <https://doi.org/10.30497/pk.2010.18>
- Dehganeî Firouzabadi, S. J. (2015). *Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran*. Tehran: Samt Pub. [In Persian].
- Eyvazi, M. R. (2013). *The Islamic Revolution and its historical roots*. Tehran: Payame Noor University Press. [In Persian].
- Farzandi Ardakani, A. (2007). "Theoretical Basis for Export of Revolution in Imam Khomeini's Ideas (Reasons, Importance, and Necessity of Exporting Revolution)". *Matin Research Journal*, 9(36), 97-117. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.24236462.1386.9.36.4.0>
- Gasparetto, A. (2020). "Domestic Factions and the External Environment in Iran's Foreign Policy". *Iranian Review of Foreign Affairs*, 10(2), 281-313. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20088221.2019.10.30.4.8>
- Gharayagh Zandi, D. (2008). "Principles and Foundations of Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran: A Survey on the Texts". *Strategic Studies Quarterly*, 11(40), 277-313. [In Persian]. [https://quarterly.risstudios.org/article\\_937.html?lang=en](https://quarterly.risstudios.org/article_937.html?lang=en)
- Golmohammadi, V. (2019). "The Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran: Prospects for Change and Continuity". *All Azimuth*, 8(1), 93-102. <http://dx.doi.org/10.20991/allazimuth.459943>
- Haghihosseini, B. & Samaram, E. (2014). "Discourse Analysis of Khatami Administration and Status of Poverty Alleviation in It". *Social Development & Welfare Planning*, 5(21), 1-24. [In Persian]. <https://doi.org/10.22054/qjds.2015.1420>
- Hashemian, S. M. H.; Parsania, H. & Seyyedmohseni, S. M. (2020). "Social Universities Theories in Rebuilding Lacla and Mouffe Discourse Analysis (Establishing a Domestic Discourse Theory)". *Knowledge Studies in the Islamic University*, 23(4), 687-706. [In Persian]. <https://www.sid.ir/paper/237042/en>
- Jalilian, S. (2018). The nature of the West from Imam Khomeini's perspective and its reflections in the foreign policy discourses of the Islamic Republic of Iran (1979-1989), *Encyclopedia*, 3(11), 56-70. [In Persian]. [https://journals.cfu.ac.ir/article\\_800.html](https://journals.cfu.ac.ir/article_800.html)
- Jamalzade, N. (2012). "The Soft Power of Iran's Islamic Revolution and the Theory of Cultural Export of Revolution". *A Quarterly Scientific-Research Journal on Islamic Revolution*, 2(4), 61-86. [In Persian]. [https://rjir.basu.ac.ir/article\\_284.html?lang=en](https://rjir.basu.ac.ir/article_284.html?lang=en)
- Jessop, B. (2019). "Critical discourse analysis in Laclau and Mouffe's post-Marxism", *Simbiótica, Vitória*, 6(2), 7-34. <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=575962175004>
- Jørgensen, M. & Phillips, L. (2002). *Discourse Analysis as Theory and Method*. SAGE Publications Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781849208871>
- Kasraie, M. S. & Pozesh Shirazi, A. (2009). "Discourse theory of Laclau and Mouffe: Elaborate and efficient tool in understanding the political phenomenons". *Political quarterly*, 39(3), 339-360. [In Persian]. [https://jpq.ut.ac.ir/article\\_20194.html?lang=en](https://jpq.ut.ac.ir/article_20194.html?lang=en)
- Kaya, S. & Şartepe, Z. (2016). "Contentious Politics in Iran: Factions, Foreign Policy and the Nuclear Deal". *Alternatives Turkish Journal of International Relations*, 14(3), 1-12. <http://dx.doi.org/10.21599/atjir.08102>
- Khoshrozadeh, J. (2006). "Michel Foucault and Islamic Revolution: A Postmodern Approach from the Perspective of the Analysis of Discourse". *Matin Research Journal*, 8(31-32), 59-89. [In Persian].

<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.24236462.1385.8.3231.4.3>

- Moein al-dini, J. & Entezar al-mahdi, M. (2009). "The foreign policy of the Islamic Republic of Iran during the presidencies of Hashemi Rafsanjani and Mohammad Khatami". *Daneshnama*, 3, 189-216. [In Persian]. <http://noo.rs/M2xz1>
- Montazer-al-Qaem, A., Ghorbani, S., & Aghaei, M. M. (2015). "The impact of the Islamic Revolution of Iran on the activities of jihadi groups in Palestine: A comparative case study of the reformist and principlist government discourses". *Political Science Quarterly*, 11(33), 101-119. [In Persian]. [https://journals.iau.ir/article\\_525618.html](https://journals.iau.ir/article_525618.html)
- Moqaddami, M. T. (2011). "A critique of Ernesto Laclau's and Chantal Mouffe's theory of discourse analysis". *Marifat-i Farhangi and Ejtemaii*, 2(2), 91-124. [In Persian]. <https://sid.ir/paper/235449/en>
- Motaghi, E. (2006). "The "Mother of Cities" of Islam and the export of the revolution". *Hamshahri Diplomatic*, 11. <https://www.sid.ir/journal/issue/76566/fa>
- Niakooee, S. A. & Ejazi, E. (2015). "Foreign Policy and Economic Development: Iran under Rafsanjani". *Iranian Review of Foreign Affairs*, 5(19), 179-207. [https://irfajournal.csr.ir/article\\_138468.html](https://irfajournal.csr.ir/article_138468.html)
- Sahifeh-ye Imam*. (2000). Tehran: Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works. [In Persian].
- "Speech in the Meeting with Non-Iranian Students of Qom Seminary." (2010, October 25). Office for the Preservation and Publication of the Works of Imam Khamenei. [In Persian]. <https://khl.ink/f/10432>
- "Speech in the Meeting with the People of Semnan Province." (2006, November 8). Office for the Preservation and Publication of the Works of Imam Khamenei. [In Persian]. <https://khl.ink/f/3361>
- "Speech in the Meeting with Various Groups of People." (1989, July 5). Office for the Preservation and Publication of the Works of Imam Khamenei. [In Persian]. <https://khl.ink/f/2127>
- "Speech in the Meeting with Various Groups of People." (1989, July 9). Office for the Preservation and Publication of the Works of Imam Khamenei. [In Persian]. <https://khl.ink/f/2133>
- "Speech in the Meeting with Various Groups of People." (1989, July 10). Office for the Preservation and Publication of the Works of Imam Khamenei. [In Persian]. <https://khl.ink/f/2134>
- Taheri, S. M. & Haghi, M. (2012). "An analysis of the export of the Iranian Islamic Revolution and its outcomes". *Proceedings of the 8th International Conference on the Mahdism Doctrine*, Tehran. [In Persian].
- Tajik, M. R. & Dehghani Firouzabadi, S. J. (2003). "Patterns of exporting revolution in the foreign policy discourses of the Islamic Republic of Iran.". *Journal of Strategy*, 11(27), 61-80. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.10283102.1382.11.1.3.9>
- Takaloo, M. & Darvishi Se-Talani, F. (2021). "Investigating the Effects of the Imposed War on the Islamic Revolution Exportation". *Contemporary Researches on Islamic Revolution*, 3(9), 63-77. [In Persian]. <https://doi.org/20.1001.1.26767368.2021.3.9.4.8>
- Yazdani, I. & Akhjaste, J. (2012). "A Comparative study of exporting revolution in Iran's post-revolution political discourse". *A Quarterly Scientific-Research Journal on Islamic Revolution*, 2(3), 59-86. [In Persian]. [https://rjir.basu.ac.ir/article\\_78.html?lang=en](https://rjir.basu.ac.ir/article_78.html?lang=en)
- Yosefzahi, N. (2021). "The commitment of development to the international socialization of foreign policy and (Case Study: Iran)". *World Politics*, 9(4), 69-100. [In Persian]. <https://doi.org/10.22124/wp.2021.17883.2676>